

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj X.

V sredo 14. aprila (sredoživna) 1852.

List 30.

Narodska pesmica iz Poljan od Kupe.

Zapisal kakor čul Marko Kobé.

Drobni ključ.

Oj! jabuka zelenika
Na nji sedi sivi sokol,
Kteri gleda v ravno polje,
Gde mi junak konja kuje,
Devojka mu čavle daje.
Ukrala mu podkovčico,
Nesla jo je kovačicu.
Oj, kovače, moj kovače!
Skuj ti meni drobne ključ,
Drobne ključ devetere,
Devetere, desetere,
Da otvorim devet gradov
I deseto svitlo kambro.
Nutri imam devet bratov
I deseto milo sestro.
Bratci mi se spomenjajo
Komu čejo sestro udati:
Ali k suncu, ali k mescu?
Bolje k suncu nego k mescu.
Mesac mi se spremljuje,
Spremljuje, sprestaruje;
Sunce mu je vavek mlado,
Vavek mlado, Bogu drago!

Čavle = žablje. Otvorim = odprém. Nego = kakor. Vavek = vedno, zmiraj.

Koši za mlado sadno drevje.

Znano je, da so zajci ali zavci mlademu sadnemu drevju naj veljši sovražniki, ker jih pozimi vse ogrizejo in njim skorjo pojejo, kjer do nje morejo, kar drevesu zdravje in rast pokvari. Na Českem se vejo sadorejnikti te nadloge z malim lepo ovarovati, in na enkrat za vsigdar. — Pri nas je navada, da se mlado drevo s slamoj oveže, ktera se pomladi spet odpravi. To je vsako leto dvojno delo — dvojin trud. Brati Čehi pa si spletejo koše okoli drevesc, ki trpijo tak dolgo, ko je drevesu obrambe treba — in nimajo zatega voljo nikolj več nobenega truda.

Ti koši so precej redko iz verbovega šibja ali iz kakiga drugega spleteni čez 7 prav dober prst debelih hlodov ali palic, ki so 5 čevljev dolge in odspodi ertaste (špicaste), da se lahko koš v zemljo vpiči in potisne, ki trdno stoji. Za tega voljo se ne smé koš čisto do tal plésti, temoč le nekaj čez 4 čevlje.

V okrog meri ti koš povsodi od konca do kraja 2 čevlja in pol, in je med dvema palicama odprt, da se lahko okoli drevesa in okoli njegovega kôla djene, tedaj vkup stisne in s trticami zaveže. Zavezani kraj pride na kôlovo stran. — Tudi na Štajarskem že si te koše spravljajo. Jeden se dobi za groš srebra, in je brez skrbi pred zavci na dosto let. Kmeti si jih pozimi lahko dovolj naplejtejo, in njih drevesa so obvarovane velike škode. Ž.

Kmetijske skušnje.

(Še en pomoček zoper gnjilino krompirja) se svetje iz Francoskiga, ki v tem obstoji, da se 1 cent gispa in 1 cent presejaniga lesniga pepéla z 1 vedram človeške scavnice v sok zmeša, ki se da posušiti, da je suha štupa; perišče te štupe se dene v vsako jamico, kamor se krompir sadi; — en vagán te štupe je zadosti za en oral veliko krompirjevse. To — pravijo — povzdigne rodovitnost krompirja in ga varje gnjiline. Pervo verjamemo, nad drugim dvomimo. Toliko imamo že zoper gnjilino krompirja pomočkov, kolikor zoper jetiko človeško, zoper ktero že vsaka babica zdravilo vé — vunder nobeniga ne ozdravimo!

(Skorenino „stariga kruha“ ali „bljuša“) po naznanilu g. Žitnika, fajmoštra v Gotovljah, po deželi okoli Celja in Laškiga prešiče in goveda pitajo *). Mesnato, od zunaj rujavo, znotraj belo korenino, ki je včasih debelejši kakor nar. debelji korenje, razrežejo ondi na kose, jih posušé in po tem v štupo stolčejo ali zmelejo. S to štupo postupajo kermo (futer), ktero živina kaj rada je in se po nji tako odebelí. da se celò brez žita spitati da. Farmani v Gotovljah so te posebne lastnosti „stariga kruha“ tako prepričani, da skerbno išejo to korenino, ki včasih 5 čevljev globoko v zemlji tičí, in jo tako pridno kopljejo, da se je bati, da ne bi pošel ta koristni sad popolnoma, ker za novo zasajenje nihče ne skerbí. V okoli Laškiga (Tüffer) dajejo presne (frišne) korenine živini vselej pred kermo, toda ne več kakor za kufren groš velik kosček. Živini je tudi presna korenina prav všeč in po nji tako rada je, da ji je vsaka kerma, naj bo tudi gola slama, prijetna. G. faj-

*) To zeliše po latinsko bryonia dioica, po nemško die rothfrüchtige oder zweihäusige Zaunrübe, se po naznanilu predstojnika Celjske kmetijske podružnice g. Jan. Karnišnika okoli Celja »stari kruh« zove, v spričo, da so to korenino (ob času lakote) nekđaj tudi ljudje vživali, po tem ko so po namaki v vodi ojestro, grenjko in gnjusno reč iz nje odpravili, ki, če se vžije, hudo drisko napravi, pa tudi bljuvanje; od tod tudi morebiti imé bljuš, ki je okoli Laškiga navadno.

mošter pa opominajo: naj se za pleme na prodaj namenjena živina ne privadi te korenine, ker se je scer tako navadi, da se brez nje tudi nar boljši piče ne loti, in bi kupci po tem utegnili misliti, da so bolno živino kupili.

(Iz „Wochenblatt d. steierm. L.W.G.“)

(Če bi se vse olje v semenih čisto izprešati moglo), bi dobili iz 100 centov semena v konopli 25 funtov olja, v lešnikih 48 funtov, v bučah 20 funtov, v lanenim semenu 22 funtov, v maku modrim 47—50, belim 40—45 funtov, v retkvi 40—50 funtov, v oliki 40—50 funtov, v divjim kostanji 8 funtov, v semenu sončne rože 40 funtov.

Zgodovinske pisma.

6. pismo

iz Vertovcove „občne zgodovine“ §. 9.

P prvi omikani narodi na zemlji. Kitajci ali Kinezi.

Na koncu Azie in proti izhodu leži Kitajsko ali Kinežko. Razprostira se od severja prek morja proti jugu v sedemkratni velikosti našiga avstrijskiga cesarstva, pa več kot enkrat toliko je še drugih dežel, ktere z davki Kitajskemu cesarju svojo podložnost skazujejo, de ga tedaj ni družiga enako velikiga cesarstva na celim svetu. Dežele, zlasti kar jih je bolj gorkih, so kot Hindostansko ne samo s pri nas navadnimi, temoč tudi z mnogoverstnimi lastnimi rastlinami, živalmi in rudninami bogato obdarovane. Tako so med drugim židne ali svilne gosence tam domá, de imajo pitane ali domače, pa tudi divje, ki po drevésih živé.

Vse Kitajskemu cesarju podložne dežele je Mongolski rod (poglej 4. pismo) obljudil; tisti pa, ki v bolj gorkih deželah stanujejo, so se že nekoliko v lepši izrašene glave spremenili, in so prijetnišiga obličja. V neznanih starodavnih časih so bili že Kitajci divjost popustili in pitani (omikani) postali. Njih zgodovinarji pravijo, pa brez dokazov, de bogovi sami so jim več milionov let gospodovali, potem je prišla vlada na njih cesarje, to je z drugo besedo: de nič ne vedó od začetka njih države ali cesarstva. Vé se pa gotovo, de že pred 2000 leti je bila njih cesarska in poglavniši bukvarnica pogorela, kar je bilo za njih zgodovino neizmerljiva zguba.

Braniti se pogostim napadam vojšaških severnih ljudstev, so bili v enacih časih sozidali 600 ur dolg zid, speljan čez hribe, doline in po mostéh čez dereče reke, 20 čevljev visok in na verhu širok, de bi se bila dva vozá lahko vštric peljala; za podstave in vogle so rabili zernjak ali jederčnik — ki mu pravijo Nemci granít — nar terdneji kamen, vse drugo je pa sozidano bilo iz opeka; na vsacih 200 korakov je bil narejen terdin turn; pri sotišjih ali družih nevarnih krajih je bil zid trojni. Koliko dela! In ta pred 2000 leti narejeni zid stoji še do donášnjiga dné. Pri vsim tem so bili Kitajski cesarji od severnih vojšakov, veliko večkrat pa tudi od domačih puntarjev v kervavih vojskah premagani; izid vsake take vojske je pa bil, de je premagovavec cesarja umoril, ali ga z njegovo rodovino vred pregnal, se sam na cesarski prestol vsedel, in Kinežko vladal, dokler ni kdo drug njega ali njegov rod na enako vižo s prestola pahnil; in ako je ravno cesarstvo po puntarjih dostikrat v več držav razkrojeno bilo, se je vendar vselej zadnjič vse zopet v eno cesarstvo zedinilo. Pri vsih tacih prekucijah in vojskah so pa domače šege,

postave in vérne navade večidel vselej in v celim cesarstvu pri starim ostale.

Kitajci, že silo zdavno zlo omikani, so bili znajldi mnoge koristne rokodelstva in umetnosti v povzdigo sladkejšiga in prijetnišiga življenja. Pred Europejci so imeli že smodnik, natis bukev, kalamito in porcelán; že več sto let imajo porcelánast turn z devetero nadstropij. Mnoge druge znanosti in vednosti so se bile pri njih že zdavno razcevele, med družimi tudi zvezdoslovje.

Veliko sto ali več tisuč let je pa že preteklo, od kar so se na svoji poti omikanja tako ustavili, bi rekel, ostermeli ali obleseneli, de celo nič več ne napredujejo; vse staro kot sveto spoštujejo, le stariga se učé, in le pri starim ostanejo, za kaj noviga jim ni mar, in tujiga nič ne obrajtajo. Odločeni po morjih in visocih gorah od vsih družih narodov, se niso ž njimi pečali, pa tudi se nečejo še dan današnji veliko pečati. Sami sebi zadostni, se čislajo prvi narod na zemlji, in zavoljo svojih vednost in bogatij napuhnjeni in ošabni, zaničujejo vse druge ljudstva sveta. Kitajci so starčiku podobni, ki je že dovelj živel in je vsiga sit, in ki se ne mara zmeniti več za nobeno reč; zakaj slednji narod je nekoliko človeku podoben, ki v prvi mladosti čversto giblje, se svojiga življenja veselí, ali pa tudi razsaja, v srednji dobi marljivo dela in se za svoje blagostanje poganja, na starost se pa vkrotí in k pokoju podá; na ti poslednji stopnji so zdaj Kitajci.

Pri vsih téh slabostih mora vendar zgodovina v njih slavo povedati, de ga ni bilo še nikoli naroda na svetu, in ga tudi nikjer ni, ki bi kmetijstvo toliko obrajtal, kot Kitajci. Od neznano starih časov se podá njih cesar, vsako leto na k temu izvoljeni in praznični dan, spremljen od svojih cesarjevičev, dvoranov in družih nar visokejih gospodov v slovesni procesii na polje; tu se verže na kolena, se priklone devetkrat do tal, prosi gospoda nebés za blagor in dobro letino svojimu ljudstvu, in po darovanim juncu prime za okinčano drevó, storí nektere brazde in jih oseje; ravno tako storé potem v pričo cesarja in ljudstva vsi njegovi visoki spremljavci. Na enaki dan morajo po vsih deželah celiga cesarstva vsi namestniki ali deželni poglavarji z enako slovesnostjo kmetijstvo počastiti.

Po tacih izgledih se ne gré čuditi, de so Kitajci prvi in nar umniši kmetovavci na svetu. Vse človekove mokre in blatne ognjusike umejo prav vzoriti in v nar bolji gnoj spremeniti, ki ga na terjih v suhih in mokrih podobah pod očmi mestnih gosposk prodajajo; umejo tudi od starih časov brez vsih kemijskih vednost za vsaki sad posebej nar pripravniši in tečniši gnoj pripraviti.

V ložeji obdelovanje, stanujejo vsak posebej na svojim zemljišu, in pomnožili so se že tako močno, de so v bolj gorkih krajih gore od vsih strani in gor do verha obdelane; na tako vižo se preživí pri njih blizo 300 milionov ljudi, tedej toliko ali nekoliko še več kot v celi Europi. Rajš je njih vsakdanji kruh; — ko ta ne verže, vname se lakota; v bolj hladnih deželah sejejo razne žita kot pri nas in pa sirk. Z umetnimi in zlo drazimi napravami napeljujejo vode iz studencov, jezer in rek na svoje polja, pa tudi na hribe — jih za potrebo močiti, in pridelke suše obvarovati. Gospóda si redí neštevilno sadnih in družih dreves v majhnih čepinjah ali loncih v svoje otroče veselje.